

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

CENTRE D'ESTUDIS
HISTÒRICS INTERNACIONALS
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA
2a època • 2019 • Núm. 132

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

**ÍNDICE
HISTÓRICO
ESPAÑOL**

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL
Fundat el 1953 per Jaume Vicens Vives

Editat per
CENTRE D'ESTUDIS HISTÒRICS INTERNACIONALS
Universitat de Barcelona

Director
ANTONI SEGURA (Universitat de Barcelona)

Coordinadora
TERESA ABELLÓ (Universitat de Barcelona)

Cap de redacció
CARMEN RIU DE MARTÍN (Universitat de Barcelona)

Adjunt a direcció
JOSÉ MANUEL RÚA FERNÁNDEZ (Universitat de Barcelona)

Comitè de redacció
AGUSTÍ ALCOBERRO (Universitat de Barcelona), RAFAEL ARACIL (Universitat de Barcelona), XAVIER BALLESTÍN (Universitat de Barcelona), GIOVANNI C. CATTINI (Universitat de Barcelona), JAUME DANTÍ (Universitat de Barcelona), MARGARITA DÍAZ-ANDREU GARCÍA (ICREA, Universitat de Barcelona), VÍCTOR GAVÍN (Universitat de Barcelona), ANDREU MAYAYO (Universitat de Barcelona), JOAN OLIVER (Universitat de Barcelona), ALESSANDRA PECCI (Universitat de Barcelona), LLUÍS PONS PUJOL (Universitat de Barcelona), MARTA SANCHO (Universitat de Barcelona), JOAN VILLARROYA (Universitat de Barcelona)

Comitè assessor
PAUL AUBERT (Université d'Aix-Marseille), AURORA BOSCH (Universitat de València), ALFONSO BOTTI (Università di Modena e Reggio Emilia), MIGUEL GÓMEZ OLIVER (Universidad de Granada), CRISTÓBAL GONZÁLEZ ROMÁN (University of London), ÓSCAR MORO ABADÍA (Memorial University of Newfoundland), FRANCISCO PINA POLO (Universidad de Zaragoza), JOAQUIM PRATS CUEVAS (Universitat de Barcelona), MANUEL REDERO (Universidad de Salamanca), OFELIA REY (Universidade de Santiago de Compostela), ANTONIO RIVERA (Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea), FRANCISCO ROMERO SALVADÓ (University of Bristol), PIERRE ROUILLARD (Directeur de Recherche CNRS, Nanterre), ANGEL SMITH (University of Leeds), JOSEP M. SOLÉ SABATÉ (Universitat Autònoma de Barcelona), PERE VERDÉS I PIJUAN (CSIC, Barcelona)

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

CENTRE D'ESTUDIS
HISTÒRICS INTERNACIONALS
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA
2a època • 2019 • Núm. 132
Publicació anual

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

SUMARI / SUMARIO

Col·laboradors del present número / Colaboradores del presente número.....	9
---	---

HOMENATGES / HOMENAJES

<i>Un historiador excepcional, Josep Fontana (1931-2018),</i> per Borja DE RIQUER I PERMANYER.....	13
---	----

ESTATS DE LA QÜESTIÓ / ESTADOS DE LA CUESTIÓN

<i>El padrinazgo bautismal en la España Moderna: Estado de la Cuestión,</i> per Héctor F. SÁNCHEZ DIEGO.....	27
---	----

<i>El monacat als comtats catalans altmedievals, un balanç historiogràfic,</i> per Xavier COSTA BADIA.....	49
--	----

<i>La hidráulica romana en Hispania: un estado de la cuestión,</i> per María del Mar CASTRO GARCÍA.....	79
--	----

<i>El ejército romano republicano en la Península Ibérica: nuevos hallazgos y líneas de investigación (1997-2017)(I): generalidades, revisiones de excavaciones clásicas, campos de batalla,</i> per Fernando QUESADA SANZ.....	121
--	-----

<i>Nuevas perspectivas sobre la relación entre humanos anatómicamente modernos y neandertales,</i> per Xavier RUBIO-CAMPILLO, Joan DAURA LUJÁN, Luca PAGANI i Montserrat SANZ BORRÀS.....	169
--	-----

TRADUCCIONS / TRADUCCIONES

(els articles estan transcrits en la llegua original de l'autor i consten en aquesta secció traduïts al castellà).....	197
---	-----

COLLABORADORS DEL PRESENT NÚMERO

COLABORADORES DEL PRESENTE NÚMERO

MARÍA DEL MAR CASTRO GARCÍA

XAVIER COSTA BADIA

JOAN DAURA LUJÁN

LUCA PAGANI

FERNANDO QUESADA SANZ

BORJA DE RIQUER I PERMANYER

XAVIER RUBIO-CAMPILLO

HÉCTOR F. SÁNCHEZ DIEGO

MONTSERRAT SANZ BORRÀS

NOTES

A partir del número 127 (2014) les ressenyes de les novetats bibliogràfiques es publiquen exclusivament a l'adreça electrònica: <http://revistes.ub.edu/index.php/ihe>.

Les ressenyes redactades per la Secretaria de la revista van signades amb les sigles IHE.

Amb la finalitat d'accelerar l'aparició de les ressenyes de novetats editorials a la nostra revista, demanem als autors i editors que, sempre que sigui possible, ens enviïn dos exemplars de les obres que publiquin sobre temes d'història d'Espanya.

També sol·licitem als nostres subscriptors que, per tenir al dia la nostra base de dades, ens enviïn el nom de la persona o institució subscripta i la seva direcció actual, si hi ha hagut canvis o modificacions.

SECRETARIA D'ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

NOTAS

A partir del número 127 (2014) las reseñas de las novedades bibliográficas se publican exclusivamente en la dirección electrónica: <http://revistes.ub.edu/index.php/ihe>.

Las reseñas redactadas por la Secretaría de la revista van firmadas con las siglas IHE.

Con el fin de acelerar la aparición de reseñas de novedades editoriales en nuestra revista, pedimos a autores y editores que, siempre que sea posible, nos remitan dos ejemplares de las obras sobre temas de historia de España que publiquen.

También solicitamos a nuestros suscriptores que, para facilitar la puesta al día de nuestra base de datos, nos envíen el nombre de la persona o institución suscrita y su dirección actual, en caso de haber experimentado algún cambio o modificación.

SECRETARÍA DE ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

Centre d'Estudis Històrics Internacionals
de la Universitat de Barcelona
Pavelló de la República
Avinguda Cardenal Vidal i Barraquer, 34
08035 Barcelona
ihe@ub.edu

HOMENATGES

HOMENAJES

UN HISTORIADOR EXCEPCIONAL, JOSEP FONTANA (1931-2018)

BORJA DE RIQUER I PERMANYER
Universitat Autònoma de Barcelona

Josep Fontana ha estat l'historiador més universal sorgit a Catalunya en el darrer mig segle. Aquesta afirmació es basa en el gran valor científic de les seves aportacions renovadores i en l'impacte internacional de moltes de les seves obres. Ha estat l'historiador hispànic del segle xx més traduït —fins a dotze llengües— i les seves publicacions, algunes amb trenta-cinc edicions, es troben en més de sis mil biblioteques d'arreu del món.

La seva és una obra que assoleix una importància considerable per la dimensió que té, per la diversitat temàtica que estudia i per la notable influència científica i social assolida, que depassa molt el món reduït dels especialistes. Són, en conjunt, més de quaranta llibres publicats com a únic autor, centenars d'articles, capítols de llibre, pròlegs, presentacions, monografies, obres de síntesi, d'assaig i també recerques acurades. Es tracta, a més, d'una obra de notable diversitat temàtica, atès que abasta des de la reflexió sobre la historiografia fins a la història econòmica, la social i la política, de manera separada o conjunta; des dels problemes hisendístics del segle XIX fins a les formes d'organització social, el món de les idees, la formació de les identitats i els fenòmens col·lectius més diversos. Són estudis d'abast català, espanyol, europeu i mundial. I, a sobre, és una obra amb un impacte

científic considerable i una importància tan gran que alguns dels seus llibres han esdevingut clàssics.

Nascut a Barcelona el 20 de novembre de 1931 dins d'una família modesta —el seu pare era un petit llibreter—, Josep Fontana era un nen quan va esclatar la Guerra Civil. Va fer els seus estudis primaris i secundaris en els grisos i difícils anys de la primera postguerra i a finals dels anys quaranta entrà a la Universitat de Barcelona per estudiar història. Sovint ell mateix recordava el trist panorama d'aquell centre, encara fortament marcat per la victòria franquista, per la purga política de bona part del seu professorat, per l'existència d'uns plans d'estudis obsolets i unes classes de baixa qualitat.

Fontana sempre va manifestar-se orgullós d'haver gaudit del privilegi de tenir tres grans mestres —Ferran Soldevila, Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar de Soldevila— amb qui va estudiar en els semiclandestins Estudis Universitaris Catalans i va aprendre els elements bàsics de l'ofici d'historiador, és a dir, com cercar, llegir i interpretar la documentació. Amb Vicens la relació fou més estreta i pot dir-se que, junt amb Jordi Nadal Oller, van ser els més destacats dels seus deixebles. Seguint Vicens s'incorporà amb entusiasme a la tasca de posar al dia la ciència històrica a Catalunya, de renovar-la i de vincular-la als grans corrents historiogràfics mundials. I també de Vicens assumí el repte de donar prioritat a la recerca dels temps contemporanis, una època menystinguda per la historiografia franquista. Perquè Fontana, com Nadal, assumiren als anys seixanta i setanta la tasca de continuar i ampliar el projecte intel·lectual de Vicens, ja plantejat a *Industrials i polítics* (1958), obra que significà la primera síntesi rigorosa del segle XIX català i, de fet, espanyol. La influència de Vicens en Fontana fou decisiva perquè també l'estimulà a completar la seva formació en centres universitaris estrangers, com ara Liverpool i París, cosa gens fàcil de fer a mitjan anys cinquanta. Vicens fou el seu orientador quant als temes de recerca d'història econòmica contemporània i l'any 1957 el cridà a incorporar-se a la docència universitària, com a ajudant seu, dins la nova Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona. Però també Pierre Vilar, a qui va conèixer a París gràcies a una recomanació de Vicens, va influir sobre Fontana i va fer-li veure que era possible conciliar l'ofici d'historiador rigorós amb el compromís polític i, fins i tot, amb la militància clan-

destina —Fontana ingressà al *Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC)* el 1956.

Com altres dels deixebles de Vicens, Fontana va haver de suportar no poques dificultats professionals després de la prematura mort d'aquest, l'any 1960, quan les enveges que havia despertat entre alguns col·legues caigueren damunt de bona part dels seus seguidors. Així, va haver d'afrontar situacions laborals precàries i discriminacions en els primers anys del que seria una llarga i constant dedicació a la docència universitària. Malgrat que l'any 1966 va ser expulsat per motius polítics de la Universitat de Barcelona pel rector García Valdecasas, un parell d'anys després pogué incorporar-se a la nova Universitat Autònoma de Barcelona, on desenvolupà una tasca destacada en la seva etapa fundacional. Fontana fou en aquest centre director del Departament d'Història, degà de la Facultat de Filosofia i Lletres i vicerector. Durant dos cursos, entre 1974 i 1976, va ocupar la càtedra d'Història Econòmica de la Universitat de València abans de retornar a l'Autònoma. Finalment, l'any 1990 s'incorporà a la nova Universitat Pompeu Fabra de Barcelona, on es va fer càrrec de la direcció de l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives fins l'any 2002, quan passà a la condició de catedràtic emèrit. D'aquesta manera, Fontana ha tingut una influència decisiva en els estudis universitaris catalans i valencians i ha deixat la seva petjada en la formació de diferents equips d'historiadors que sempre han volgut presentar-se com els seus seguidors. Fou un professor conegut pel rigor amb què exposava les seves lliçons, pel respecte que manifestava envers els alumnes i per la seva capacitat d'estimular-los. Perquè, com ell mateix sostenia, «abans que investigador, soc professor».

El conjunt de la seva obra podria sintetitzar-se assenyalant quatre grans línies de recerca i d'interès. Cronològicament, la primera seria la conformada pels seus estudis sobre la crisi de l'antic règim, la gènesi de la revolució liberal i la construcció de la nova societat contemporània a Espanya. Fontana comprengué que investigar i analitzar les causes del retard econòmic i la feblesa del liberalisme espanyol del segle XIX era fonamental per entendre les causes de la greu crisi hispànica del segle XX. Aquesta línia de recerca s'inicià amb *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820*, la seva tesi doctoral, publicada el 1971, un plantejament radicalment innovador que explicava amb